

УДК 37.09.(477.51.):373.65

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-1-3>

Альона БРОВКО,
orcid.org/0000-0002-8490-7990
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Сумська область, Україна) alyona_brovko@meta.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У МРИНСЬКІЙ ЛЮДМИЛИНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ШКОЛІ ТА ДИСЦИПЛІНАРНІ ПРОСТУПКИ УЧЕНИЦЬ ЗАКЛАДУ

У статті, на основі архівних матеріалів, автор висвітлює особливості здійснення виховного процесу у Людмилинській жіночій школі, яка була заснована у 1903 році за сприянням місцевого дворянина Павла Степановича Коробки. Окрім навчання, велика увага у школі приділялась виховному процесу, оскільки учениці проживали у гуртожитку освітнього закладу та перебували під постійним наглядом персоналу навчальної установи. У школі існували певні правила поведінки, які були обов'язковими для виконання усіма вихованками закладу. Правила склалися із 18 положень та містили перелік основних вимог до поведінки учениць школи. Виховний процес здійснювався як персоналом школи, так і педагогічною радою. На засіданні педагогічної ради обговорювалась поведінка вихованок, здійснювався аналіз життєвих обставин, призначалось покарання за дисциплінарні порушення тощо. Утім, не зважаючи на досить суворі правила поведінки та постійний контроль з боку педагогічного персоналу закладу, дисциплінарні проступки, вже ж такі, мали місце під час навчального процесу. Навіть загроза відрахування з освітньої установи не сприяла бездоганній поведінці учениць. Як видно з протоколів засідань ради школи, на яких обговорювались питання подібного характеру, учениці вдавались до різного роду дисциплінарних правопорушень, за що, згідно затверджених правил школи, отримували відповідні міри покарання. Проте, невиконання своїх обов'язків ученицями школи неможна розцінювати лише як небажання вихованками дотримуватися дисциплінарних правил школи. Порушення правил школи з боку учениць було пов'язане також із тяжкими фізичними навантаженнями, які були під силу не всім вихованкам закладу. Оскільки навчання у освітній установі даного типу вимагало не лише розумових здібностей, але й певної фізичної підготовки та витривалості.

Ключові слова: Людмилинська школа, виховний процес, дисциплінарні проступки, правила поведінки, міра покарання.

Alyona BROVKO,
orcid.org/0000-0002-8490-7990
Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of World History and International Relations
Mykola Gogol Nizhyn State University
(Nizhyn, Sumy region, Ukraine) alyona_brovko@meta.ua

ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE LYUDMYLA WOMEN'S SCHOOL IN MRYNSK AND DISCIPLINARY OFFENSES OF THE FEMALE STUDENTS

In this article, based on archive materials, the author highlights the specifics of the educational process in Lyudmyla women's school, which was founded in 1903 with the assistance of local nobleman Pavlo Korobka. In addition to teaching, the school paid great attention to the educational process, as students lived in the school dormitory and were under constant supervision by the staff of the institution. The school had specific rules of conduct that were mandatory for all female students. The rules consisted of 18 provisions and contained a list of basic requirements for the behavior of schoolgirls. The educational process was carried out by both the school staff and the pedagogical council. The pedagogical council discussed the behavior of the students, analyzed their life circumstances, imposed punishment for disciplinary violation, etc. However, despite the rather strict rules of conduct and constant control by the pedagogical staff, disciplinary offenses did occur during the educational process. Even the threat of expulsion did not encourage the perfect behavior of the students. As can be seen in the protocols of the school board meetings, where such issues were discussed, the schoolgirls committed various kinds of disciplinary offenses, for which they received appropriate punishment according to the approved rules of the school. However, the failure of the schoolgirls to fulfill their duties cannot be regarded only as the unwillingness to comply with the disciplinary rules of the school. Violation of the school rules was also associated with heavy physical exertion, which could not be handled by all pupils. Because studying in an educational institution of this type required not only mental abilities, but also a certain physical training and endurance.

Key words: Lyudmyla school, educational process, disciplinary offenses, rules of conduct, punishment.

Постановка проблеми. Людмили́нська жіноча школа сільського домо́ведення та присадибного господарства, заснована 1903 році за сприянням місцевого дворянина Павла Степановича Коробки, мала на меті надати своїм ученицям необхідні знання для ведення домашніх справ, тим самим покращити матеріальне становище та добробут жителів сільської місцевості. Адже отриманні знання давали можливість належним чином вести домашнє господарство, що в свою чергу, сприяло збільшенню сільськогосподарської продукції. До того ж школа розвивала в учениць кулінарні здібності, які були необхідні як у повсякденному житті так і, за умови гарного оволодіння знаннями та практичними навичками, надавали можливість працювати в сфері громадського харчування. Окрім навчання велика увага у школі приділялась виховному процесу, оскільки учениці проживали у гуртожитку освітнього закладу та перебували під постійним наглядом персоналу навчальної установи.

Метою статті є розкриття особливостей виховного процесу в Людмили́нській жіночій школі сільського домо́ведення та присадибного господарства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема заснування та діяльності Людмили́нської жіночої школи привернула увагу багатьох науковців. Проте, спеціальних ґрунтовних досліджень з даного питання видано так і не було. Переважно зіштовхуємося з невеликими, загальними згадками про діяльність Людмили́нської школи в контексті висвітлення розвитку освіти поч. ХХ ст., або ж при розкритті постаті засновника та мецената даного освітнього закладу – Павла Степановича Коробки. До того ж, більшість дослідників вивчаючи діяльність Людмили́нської школи приділяли увагу, переважно, навчальному процесу, побічно торкаючись питань виховного характеру. Зокрема, дане питання висвітлене у працях Т. Діденко (Діденко, 2011), Ю. Русанова (Русанов, 2013), А. Бровко (Бровко, 2018), В. Малюги (Малюга, 2004). Джерельною базою статті стали архівні документи, що містяться у Ф. 1353. Мринська Людмили́нська жіноча вчительська семінарія, м-ко Мрин Ніжинського повіту Чернігівської губернії, відділу державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині.

Виклад основного матеріалу. Людмили́нська жіноча школа, як освітній заклад поч. ХХ ст., мала свої правила, яких мали дотримуватись учениці закладу, за чим ретельно мав слідкувати педагогічний персонал. Окрім, учителів закладу, чергових учителів по школі, класних наставників, вагому роль у виховному процесі здійснювала педагогічна

рада. Відповідно до Циркулярного розпорядження МНО «Про правила виконання вимог закону та інструкції Міністерства, що стосуються Педагогічних Рад (1 серпня 1900 р.), функції педагогічних рад щодо формування дисципліни учнів було розширено. На засідання педагогічної ради обговорювалась поведінка учнів, здійснювався аналіз життєвих обставин, призначалось покарання за дисциплінарні порушення тощо.

Вихователі та наставники Людмили́нської школи контролювали життя й поведінку учениць не лише під час занять, але й у вільний час. Зокрема, з метою кращого та корисного проведення вільного часу ученицями школи у святкові дні та після занять, за порадою почесного піклувальника, організовувались недільні читання (Ф.1353, Оп.1, Спр. 7, арк. 12). Такі читання сприяли не лише всебічному розвитку учениць, але й попередженню, з їх боку, дисциплінарних правопорушень, оскільки у цей момент вони перебували під наглядом персоналу школи.

До обов'язків чергових учителів відносився догляд за вихованками з моменту пробудження від сну до моменту гасіння свічок в спальних кімнатах, після чого, через годину, черговий вчитель повинен був пройтись з перевіркою по кімнатах, щоб переконатися що всі учениці на місцях, а у їх кімнатах панує спокій. Протягом дня черговий вчитель слідкує за тим, щоб учениці по дзвінку з'являлися на заняття, вчасно приходили в столову та на молитву. Черговий учитель обов'язково був присутній як під час прийому їжі, так і під час молитви. Після закінчення занять, черговий слідкував за вчасним виконанням ученицями домашніх уроків та за тим, щоб вихованки самовільно не залишали територію школи. У вихідні та святкові дні чергові слідкували за чистотою у кімнатах учениць та за дотриманнями останніми встановленого порядку у даному закладі.

У школі діяли правила поведінки, які були загальнообов'язковими для усіх учениць закладу. Правила складались із 18 положень та містили основні вимоги до поведінки вихованок школи.

Аналіз правил дає змогу стверджувати про вагому роль релігії у вихованні. Саме перший пункт правил передбачав для вихованок православного віросповідання обов'язкове відвідування богослужіння щонеділі, святкові та табельні дні; учасниці церковного хору справно мали відвідувати співи у школі у спеціально відведений для цього час. Від богослужіння звільнялись лише ті учениці, які були черговими по школі. Проте, на вечірній молитовні повинні були присутні всі учениці без винятку (пункт 17).

Правила школи містили низку положень про належну поведінку та манери вихованок. Згідно яких, учениці мали бути ввічливими, привітними та дбати про репутацію закладу. Відповідно 3-14 пунктів правил школи учениці мали «соблюдовать порядок и приличие» (Ф.1353, Оп.1, Спр. 15, арк.119), їм заборонялось голосно говорити та співати в приміщеннях закладу, пропускати уроки та практичні заняття. Зокрема, у 5 пункті зазначалось про своєчасну явку учениць на заняття та їх перебування на свої місцях у класі до появи вчителя. Уразі запізнення учениці мали право бути присутніми на заняття лише з дозволу вчителя. Згідно пункту 6 вихованкам заборонялося самовільно покидати клас під час уроку чи майстерню під час практичних занять. Протягом занять вони мали сумлінно виконувати всі розпорядження та накази викладачів та керівниці практичними роботами. До учителів вихованки мали відноситись з повагою, демонструючи це підніманням з місця як під час входження викладача до класу, так і під час відповіді на поставлене вчителем питання. При зустрічі на вулиці з викладачем учениці мали вітати їх ввічливим уклоном, а при зверненні до викладача називати його на ім'я та по батькові. Дані положення були закріплені у 7 та 11 пунктах правил школи.

8-10 пункти правил містили положення про заборону ученицями до закінчення занять залишати школу без дозволу. Будь-яке відлучення із навчального закладу можливе було лише за дозволом керівниці чи чергової учительки. Навіть на період канікул, керівниця школи видавала ученицям відпускний квиток, в якому вказувався термін відпустки. Всі учениці мали вчасно повернутися до навчальної установи. У разі неявки у зазначений термін та не поданні довідки, в якій би вказувалась законна та поважна причина відсутності у школі, учениці, за рішенням педагогічної ради, підлягали покаранню.

У пунктах 13 та 14 зазначено, що вихованки закладу повинні були утримуватись від поведінки, яка могла б негативно вплинути на репутацію школи. Вони завжди мали бути охайно одягнутими та носити форму. В громадських місцях учениці мали вести себе скромно, ввічливо та дотримуватись порядку.

15 пункт закріпив право керівництва школи на надання дозволу вихованкам, які не проживали разом з батьками чи з родичами, винаймати квартиру. Пункт 16 передбачав введення ученицями зошити в якому коротко записувались практичні роботи та теоретичні заняття, який перевірявся відповідним викладачем.

Останнє, 18 положення, містило перелік мір покарання за порушення вихованками правил поведінки школи, який передбачав: «1) конфиденциальный выговорь наставницы; 2) выговорь наставницы в присутствии класса; 3) лишения места для ученицы вследствие нарушения дисциплины в классе и следствии лености; 4) выговорь начальницы в присутствии класса; 5) выговорь со стороны Педагогического Совета; 6) сообщения родителям о дурном поведении или плохих успехах ученицы; 7) лишение стипендии; 8) исключение из училища» (Ф. 1353, Оп. 1, Спр.15, арк.121).

Утім, як свідчать протоколи засідань педагогічної ради, не зважаючи на дисциплінарні правила та різні міри покарання за їх порушення, недотримання та навмисне невиконання загальношкільних вимог все ж таки мали місце протягом навчального процесу. Причому протиправні дії вчинялись як самими ученицями закладу, так і дівчатами, які лише планували поповнити лави вихованок школи. Так, однією з жительок м. Мрина Христиною Жуковою, яка бажала вступити до школи та отримала дозвіл на триденне перебування на практичних заняттях з метою ознайомлення з ними, була вчинена крадіжка особистих речей в учениці закладу Ф. Лещенко «...ученица II класса Лещенко Федосия, отпущена сь другими ученицами послушать чтение вь Мринскомь двукласномь училище, узнала на Христине Жуковой свою кофточку...» (Ф. 1353, Оп. 1, Спр. 9, арк. 188).

Відомі й конфліктні ситуації та непорозуміння між ученицями та викладачами школи. Так, учениці першого та другого класів звернулися до директора школи з проханням покращити їх становище, зменшивши кількість виконуваних ними робіт під час практичних занять, оскільки вони «чувствують себя ... не ученицами, а простими работницами» (Ф. 1353, Оп. 1, Спр. 15, арк.137), а також висловили невдоволення діями з боку керівниці заняттями, яка дозволяла собі називати їх «лентяйками», коли бачила що вони стоять без роботи.

Дозволяли собі учениці й не підпорядковуватись наказам керівниці практичних занять, тим самим грубо порушуючи правила школи. Так, під час одного з практичних занять учениці «разбежались вь лесь, и 1 ½ часовь не приступали къ занятиямь» (Ф. 1353, Оп. 1, Спр. 15, арк. 138 об). Утім, розуміючи неправомірність власного вчинку, вихованки повернулися на заняття та прийняли сумлінно виконувати покладену на них роботу, тим самим не викликаючи невдоволення з боку керівниці практики. У результаті таких

витівок всі учениці отримали догану та погані оцінки за поведінку. Чотири учениці були відраховані з навчальної установи за власним бажанням.

Інколи зауваження за дисциплінарні проступи зроблені вихованкам з боку учителів, призводили до непередбачуваних наслідків. Так, зауваження зроблені учителькою А.І. Лінгольд учениці першого класу Вірі Кузьменко призвели до «истерического припадка» вихованки, який тривав декілька годин та повторювався декілька разів, чого раніше за ученицею не спостерігалось: «Крики, плач и смехъ Кузьменко – въ ночное время, производившіе на всехъ удручающее впечатление...» (Ф. 1353, Оп. 1, Спр. 9, арк. 222). Причиною таким доріканням, як видно з чергового протоколу засідань педагогічної ради, слугувала неналежне ставлення В. Кузьменко до доньки А.І. Лінгольд – Єви, яка навчалась та проживала в інтернаті даної школи. Зі слів учениць школи, А.І. Лінгольд ввечері після молитви з'явилась в інтернат та «кликнув всехъ учениць въ спальню, где была Вера Кузьменко, стала бранить, по словамъ присутствовавшихъ, самими неподобающими выражениями. Вследъ затемъ выговоромъ съ Верой Кузьменко сделался истерический припадок, потребовавший прибытия врача» (Ф. 1353, Оп. 1, Спр. 15, арк. 4).

Щоправда, у звітному листі А.І. Лінгольд виклала дещо інший перебіг подій, заперечуючи інформацію подану ученицями. Зокрема, А.І. Лінгольд зазначила, що вона просто зробила зауваження учениці про неналежну поведінку з її боку, а нервовий зрив був викликаний перевтомою та недосипанням: «истерические припадки учениць розвились вследствие того, что дежурные по скотоводству въ прежнее время, т.е. весной и летом тысяча девятьсотъ пятого года мало спали, т.к. они ложились въ 10 часовъ вечера и вставали в 4 часа утра, хотя имъ и дали потомъ возможность отдыхать после обеда на часъ больше противъ прочихъ дежурныхъ, но не позволили спать после утреннего чая, когда особенно нуждались во сне» (Ф. 1353, Оп. 1, Спр. 15, арк. 223).

З метою уникнення подібних ситуацій, педагогічна рада школи прийняла рішення поводитись з ученицями більш м'яко, а у разі непорозумінь між педагогічним персоналом та вихованками школи звертатись за порадою до керівниці закладу та разом приймати заходи для усунення подібних ситуацій.

На негідну поведінку учениць скаржився і тимчасовий вчитель садівництва та городництва В.А. Бугай. Зокрема, він заявив про погану підготовку до занять учениці 3-го класу Петровської та

неввічливу поведінку учениці Вербицької, яка при зустрічі з викладачем дозволила собі не вклонитися. Після зробленого керівницею школи зауваження з даного приводу, Вербицька, як зазначав В. Бугай, «позволила себе на другой же день кричать издали: «Здравствуйте»» (Ф. 1353, Оп. 1, Спр. 15, арк. 133 об.). Враховуючи неодноразове недотримання ученицею правил, члени педагогічної ради прийняли рішення, що у разі чергового порушення дисципліни ученицею Вербицькою, позбавити її стипендії.

Скаргу щодо неналежної поведінки однієї з учениць школи Запорожець розглядали на черговому засіданні педагогічної ради. Зокрема, відзначалась неухажливість вихованки на уроках, читанні протягом занять сторонньої літератури та завданні образ іншим ученицям, які проживали з нею в одній кімнаті.

У протоколах педагогічної ради зустрічаємо відомості й про неналежну поведінку учениці першого класу Олександри Орлової, яка писала листи та призначала побачення учням Мринської чоловічої ремісничої школи, тим самим подаючи поганий приклад іншим вихованкам. Зроблені неодноразові зауваження про непристойність такої поведінки були проігноровані О. Орловою, за що вихованка отримала попередження про відрахування із навчального закладу, уразі неприпинення подібних витівок.

Інколи учениці масово виступали проти обов'язків прописаних нормами школи. Так, вихованки закладу подали колективну петицію в якій висловлювались проти існуючої шкільної системи та вимагали: заборонити образи з боку викладацького персоналу; миття посуду, підлог в спальних кімнатах, чистка ламп та приготування вечері віднести до обов'язків прислуги, тим самим збільшити час на підготовку уроків; роботи на скотному дворі мають обмежуватись доїнням корів, напоюванням телят та переробкою молока; вихідні та святкові дні повинні бути вільні від занять на кухні та садівництву; вільне відвідування церковного богослужіння та всі хто підписав дану петицію (21 учениця) не повинні бути покарані за це. До петиції додавалось доповнення в якому зазначалось, що учениці також мають «воду не возить. Къ навозу не прикасаться, кроме набивки парниковъ. Воскресенные и вся праздничные дни должны быть совершенно свободны отъ практическихъ занятий. Въ летнее время рабочихъ часовъ 6-ть. Переваловъ не копать и вообще трудныхъ работъ не делать...» (Ф. 1353, Оп.1, Спр. 13, арк. 172). У додатку до петиції також вимагалось обмеження контролю з боку персоналу навчального закладу та відпускати

вихованок школи у разі їхнього прохання. Таким чином можна стверджувати, що невиконання своїх обов'язків ученицями було пов'язане з значним фізичним навантаженнями вихованок та майже відсутністю вільного часу, який вони могли б провести на власний розсуд.

Висновки. Людмилинська жіноча школа окрім навчального, здійснювала й виховний процес, що вимагало від учениць дотримання встановлених закладом правил поведінки, режиму та розпорядку дня. За поведінкою вихованок слідкував весь педагогічний персонал школи, як під час навчального процесу так і у вихідні дні та вільний від навчання час. Утім, здійснення постійного контролю за пове-

дінкою учениць не завжди давало бажані результати, не всі з учениць дотримувались правил та виконували покладені на них обов'язки, що призводило до дисциплінарного порушення збоку вихованок. Проте, невиконання своїх обов'язків ученицями школи неможна розцінювати лише як небажання вихованками дотримуватися дисциплінарних правил школи. Невиконання певних покладених обов'язків на учень було пов'язане також із тяжким фізичними навантаженнями, які були під силу не всім вихованкам закладу. Оскільки навчання у освітній установі даного типу вимагало не лише розумових здібностей, але й певної фізичної підготовки та витривалості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бровко А.Г. Людмилинська жіноча школа сільського домоведення та садибного господарства. *Література та культура полісся*. № 90. Серія «Історичні науки». № 9. 2018. С. 206-215.
2. Відділ державного архіву Чернігівської області в м. Ніжин. Ф. 1353. Оп.1, Спр. 7. 24 арк.
3. Відділ державного архіву Чернігівської області в м. Ніжин. Ф. 1353. Оп.1. Спр. 9, 223 арк.
4. Відділ державного архіву Чернігівської області в м. Ніжин. Ф. 1353. Оп.1. Спр. 13, 204 арк.
5. Відділ державного архіву Чернігівської області в м. Ніжин. Ф. 1353. Оп.1. Спр. 15, 241 арк.
6. Діденко Т.О. Людмилинська жіноча школа сільського домоводства та садибного господарства. *Сіверщина в історії України*. 2011. Вип. 4. С. 347-349.
7. Малюга В.В. Діяльність жіночих сільськогосподарських навчальних закладів на Чернігівщині в другій половині XIX – на початку XX ст. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. 2004. Вип. 87. С. 21 – 26.
8. Русанов Ю. Освітньо-доброчинна діяльність Павла Степановича Коробки. *Український історичний збірник*. Київ. 2013. Вип.16. С.304-312.

REFERENCES

1. Brovko A.H. Liudmylinska zhinocha shkola silskoho domovedennia ta sadybnoho hospodarstva. *Literatura ta kultura polissia*. [Lyudmylinsk Women's School of Rural Housekeeping and Manor Farming] № 90. Seriiia «Istorychni nauky». № 9. 2018. S. 206-215. [in Ukrainian].
2. Viddil derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti v m. Nizhyn. [Department of the state archive of the Chernihiv region in Nizhyn].F. 1353. Op.1, Spr. 7. 24 ark. [in Russian].
3. Viddil derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti v m. Nizhyn. [Department of the state archive of the Chernihiv region in Nizhyn].F. 1353. Op.1. Spr. 9, 223 ark. [in Russian].
4. Viddil derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti v m. Nizhyn. [Department of the state archive of the Chernihiv region in Nizhyn].F. 1353. Op.1. Spr. 13, 204 ark. [in Russian].
5. Viddil derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti v m. Nizhyn. [Department of the state archive of the Chernihiv region in Nizhyn].F. 1353. Op.1. Spr. 15, 241 ark. [in Russian].
6. Didenko T.O. Liudmylinska zhinocha shkola silskoho domovodstva ta sadybnoho hospodarstva. [Lyudmylinsk Women's School of Agriculture and Manor Farming]/ *Sivershshchyna v istorii Ukrainy*. 2011. Vyp. 4. S. 347-349. [in Ukrainian].
7. Maliuha V.V. Diialnist zhinochykh silskohospodarskykh navchalnykh zakladiv na Chernihivshchyni v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st.[Activities of women's agricultural educational institutions in the Chernihiv region in the second half of the 19th - at the beginning of the 20th century]. *Zbirnyk naukovykh prats «Hileia: naukovyi visnyk»*. 2004. Vyp. 87. S. 21 – 26. [in Ukrainian].
8. Rusanov Yu. Osvitno-dobrochynna diialnist Pavla Stepanovycha Korobky [Educational and charitable activities of Pavel Stepanovich Korobka]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*. Kyiv. 2013. Vyp.16. S.304-312. [in Ukrainian].